

Чернов С.І., курсант
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Резворович К.Р., к.ю.н.,
завідувачка кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТИВНА ОСНОВА ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Право - це мистецтво справедливості [1]. Вперше категорія «справедливість» разом із двома іншими «добросовісність» та «розумність» були визначені як загальні принципи цивільного права України у ст. 3 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Об'єктивація цих принципів, зазначають розробники ЦК України, має велике значення для функціонування всієї системи приватного права, оскільки вони: по-перше, накопичили не лише вищезазначені принципи, а й інші принципи цивільного права. По-друге, застосування всіх інших принципів цивільного законодавства не повинно призводити до несправедливого, необґрунтованого та недобросовісного результату. По-третє, ці принципи становлять головну сутність права та вказують на його природне походження [2]. Впровадження в ЦК України таких правових принципів, як справедливість, добросовісність та розумність, також є одним із важливих кроків у наближенні вітчизняної правової системи до європейських та світових стандартів. Франція, Німеччина, Італія, Нідерланди. Деякі з цих принципів відображені в Принципах міжнародних комерційних угод, затверджених Керівним органом Міжнародного інституту уніфікації приватного права (Принципи UNIDRU), Правилах INCOTERMS та інших міжнародних документах [3]. Добросовісність вважається внутрішнім критерієм, тоді як справедливість та розумність - зовнішнім або об'єктивним мірилом якості закону [4].

Принцип справедливості в цивільному праві, як і інші галузеві принципи, є позитивним зобов'язанням, суть якого виражається в тому, що учасник цивільних відносин повинен діяти відповідно до прав та законних інтересів інших учасників цих відносин, при здійсненні своїх суб'єктивних прав та обов'язків. Визначивши цей принцип як один із загальних принципів сучасного цивільного права, законодавець в ЦК України неодноразово звертається до цієї категорії, намагаючись на законодавчому рівні встановити паритет інтересів у різних сферах приватного права. Так, у ч. 3 ст. 23 цього кодифікованого акту робиться застереження, що суд при визначенні розміру грошової компенсації

моральної шкоди повинен враховувати вимоги розумності та справедливості. Однак ще до прийняття ЦК України подібну правову позицію зайняв Пленум Верховного Суду України в постанові № 4 від 31 березня 1995 р. "Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди" [5], зазначивши в пункті 9, що розмір компенсації моральної (немайнової) шкоди визначається судом залежно від характеру та масштабів страждань (фізичних, психічних тощо) позивачем, характер моральних збитків (їх тривалість, можливість відшкодування тощо) та з урахуванням інших обставин. Водночас суд повинен виходити з принципів розумності, збалансованості та справедливості. "Верховний Суд України виклав власний погляд на розуміння неприпустимості порушення принципу справедливості при визначенні розміру грошової компенсації моральної шкоди у своєму рішенні від 18 листопада 2009 року у справі № 6-12041св09. Суд зазначив, що розмір компенсації моральної шкоди повинен бути лише достатнім, щоб обґрунтовано задовольнити потреби потерпілого і не повинен призводити до його збагачення. Тому на основі принципів розумності, помірності та справедливості, беручи до уваги характер та масштаби моральних страждань, які зазнав позивач у зв'язку з незаконним кримінальним провадженням, незаконним затриманням та запобіжними заходами, розмір компенсації моральної шкоди внаслідок незаконних дій дізнання, досудового розслідування, був зменшений [6]. Таким чином, в обов'язку відшкодувати моральну шкоду принцип справедливості виражається в адекватності вимог потерпілого до природи й ступені його страждань. Екстраполюючи цей висновок на інші деліктні зобов'язання, слід зазначити, що позов про відшкодування майнової шкоди не повинен призводити до збагачення жертви. Однак на основі добросовісності, розумності та справедливості повинні базуватися не лише делікти, а й усі цивільно-правові зобов'язання (ч. 3 ст. 509 Цивільного кодексу України). Логічним продовженням цього правила є ч. 1 ст. 627 Цивільного кодексу України, згідно з яким особи можуть вільно укладати договір, обирати підрядника та визначати умови договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, ділової практики, обґрунтованості і справедливості. Таким чином, у контексті цієї норми законодавець визначає межі договірної свободи категорією «справедливість», тим самим запобігаючи зловживанню правами при виборі контрагента в договірних відносинах та моделюючи їх зміст. Законодавче встановлення таких меж здійснюється не лише шляхом прямого посилання на "справедливість" як морально-етичну категорію, а й шляхом вказівки на ті умови договору, які з позицій права є "несправедливими". Таким чином, в угодах про приєднання умови встановлюються однією із сторін у формулярах або інших типових формах, а сама угода укладається шляхом приєднання іншої сторони до запропонованої угоди в цілому. З огляду на особливості договору про приєднання, умови таких договорів не повинні бути явно обтяжливими для сторони, яка приєднується, позбавляти її прав, які вона зазвичай мала, та обмежувати відповідальність іншої сторони за порушення зобов'язань. Як га-

рантія захисту прав від таких "несправедливих умов" угоди про приєднання, закон передбачає можливість сторони, яка приєдналася, вимагати зміни або розірвання угоди.

Поняття "несправедливі умови договору" відомо в європейському законодавстві з Директивою 93/13 / ЄЕС "Про несправедливі умови в споживчих договорах". Відповідно до ст. 3 Директиви, умова договору, яка не була узгоджена окремо, вважається несправедливою, якщо, всупереч вимозі справедливості, вона створює нерівність у правах та зобов'язаннях сторін договору, на шкоду споживача. В контексті директиви принцип справедливості «є засобом відновлення дисбалансу між економічно нерівними контрагентами, якщо більш потужна партія зловживає своїм економічним становищем; це також засіб відновлення балансу інтересів сторін, які постраждали від різних обставин об'єктивного характеру, що не залежать від їх волі» [7]. Прикладом судової практики, коли дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду споживачеві, суд визнав порушенням принципу справедливості рішення Конституційного Суду України № 7-рп / 2013 від 11 липня 2013 р. Суд виходив з того, що вимога про нарахування та сплату неустойки за договором про споживчий кредит, яка явно завищена, не відповідає положенням п. 6 ст. 3, ч. 3 ст. 509 та ч. 2 ст. 627 ЦК України до принципів справедливості, добросовісності, розумності як невід'ємного елемента загального конституційного принципу верховенства права. Здатність кредитора стягувати із споживача надмірні суми грошей у якості штрафу спотворює його справжню законну мету, оскільки із засобу розумного стимулювання боржника до виконання основного грошового зобов'язання штраф стає несправедливо непропорційним тягарем для споживача та джерела невиправданого додаткового доходу. У деяких випадках принцип справедливості є настільки важливим, що він лежить в основі вирішення проблеми як єдино можливий підхід. Зокрема, для ч. 3 ст. 652 ЦК у разі розірвання договору внаслідок суттєвої зміни обставин суд за клопотанням будь-якої із сторін визначає наслідки розірвання договору виходячи з необхідності справедливого розподілу між сторонами витрат, понесених у зв'язку з виконанням договору. Це правда, що за таких обставин, в яких опиняються сторони зобов'язання, вимога про його виконання буде не лише не вигідною для однієї зі сторін, але й несправедливою. Отже, зобов'язання не лише припиняється, але за відсутності вини сторін їх витрати слід справедливо розподілити між собою [9]. Справедливість є специфічною та універсальною категорією використання. У приватних відносинах слід застосовувати диференційований ситуаційний підхід до застосування принципу справедливості, заснований на юридичній рівності їх учасників. Тому встановлення пільг для одного з учасників буде справедливим, лише якщо це не порушує права та свободи іншого.

---

1. Дигести Юстиніана. Т. 1: Кн. 1–4 // Библиотека Гумер: сайт. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/digest/01.php (дата звернення: 05.04.2017).

2. Цивільний кодекс України: наук.-практ. комент./за ред. розробників проекту Ци-

вільного кодексу України. Київ: Істина, 2004. С. 8.

3. Цивільне право України. Загальна частина: підручник/за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 3-тє вид. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 976 с. URL: http://pidruchniki.com/1628041446951/pravo/zmist_printsipiv_spravedlivosti_dobrosovisnosti_razumnosti_tsivilnomu_pravi#97 (дата звернення: 07.04.2017).

4. Майданик Р. А. Цивільне право. Загальна частина: підручник. Т. 1: Вступ у цивільне право. Київ: Алерта, 2012. 472 с. URL: <http://westudents.com.ua/glavy/72037-8-printsipspravedlivost-dobrosovisnost-rozumnost.html> (дата звернення: 07.04.2017).

5. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: постанова Пленуму Верховного суду України від 31.03.1995 № 4 // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95> (дата звернення: 11.04.2017).

6. Рішення Верховного Суду України від 18 листопада 2009 року у справі № 6-12041св09 // Єдиний державний реєстр судових рішень: сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/6931487> (дата звернення: 08.04.2017).

7. Мілаш В. Теоретичні аспекти співвідношення свободи підприємницького комерційного договору та обмежувальних чинників. Українське комерційне право. 2005. № 6. С. 59 (дата звернення: 08.04.2017).

8. Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 2013 року № 7-рп/2013 // Конституційний Суд України: офіц. веб-сайт. URL: <http://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/7-rp/2013.pdf>.

9. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Загальні положення про зобов'язання та договір/за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ФО-П Лисяк Л. С., 2012. Т. 7. С. 16.

Шемет У.Р., студентка
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Киян В.Я., к.ю.н., доц.,
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ

Вирішення питань соціального забезпечення є пріоритетним завданням політики багатьох країн, незалежно від рівня їхнього економічного розвитку. Своєї актуальності воно набуває у зв'язку з необхідністю зведення до мінімуму соціально-економічних наслідків кризи, яка пов'язана з пандемією COVID-19.